

הרב קלמן מאיר בר שליט"א

מי כהחכם יודע פשר

"וידר יפתח נדר לה', ויאמר אם נתון תתן את בני עמון בידי, והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון, והיה לה' והעליתיהו עולה ... ויבא יפתח המצפה על ביתו והנה בתו יצאת לקראתו בתפים ובמחלות, ורק היא יחידה אין לו ממנו בן או בת, ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב. ותאמר אליו אבי פצית את פיך אל ה' עשה לי כאשר יצא מפיך אחרי אשר עשה לך ה' נקמות מאויביך מבני עמון, ותאמר אל אביה, ועשה לי הדבר הזה, הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בתלי אנכי ורעותי. ויאמר לכי וישלח אתה שני חדשים ותלך היא ורעותיה ותבך על בתליה על ההרים, ויהי מקץ שנים חדשים ותשב אל אביה ויעש לה את נדרו אשר נדר, והיא לא ידעה איש ותהי חק בישראל, מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעת ימים בשנה"¹.

יפתח ניסה לשכנע את מלך בני עמון להמנע ממלחמה, טענות רבות העלה בפניו², אך ללא הועיל, או-אז מכין הוא את עצמו למלחמה. אך טרם צאתו למלחמה, נודר הוא נדר מצוה, עצם קבלת הנדר בעת כזאת – בעת צרה, לא זו בלבד שאין בה פגם, אלא אף מצוה רבה יש בה, שכן אם על כל נדר אמר החכם מכל אדם "טוב אשר לא תדר משתדור ולא תשלם"³. הרי שבעת צרה כאשר מבקש האדם שמצוה זו תגן עליו, ואינו יכול לקיימה עתה את המצוה, ראוי לו לנדור, וכפי שאמרו חז"ל:

' וידר יעקב נדר לאמור אם יהיה אלהים עמדי וגוי ונתן לי לחם לאכול.
כתיב 'אשר פצו שפתי ודבר פי בצר לי'⁴ אמר רבי יצחק הבבלי: 'ודבר פי

¹ שופטים יא', לי-מ'.

² ראה לעיל פסוקים יב'-כח'.

³ קהלת ה', ד'.

⁴ תהילים סו', יג'-יד'.

בצר לי – שנדר מצוה בעת צרתו, מהו לאמר? לאמר לדורות כדי שיהיו נודרים בעת צרתו"⁵.

אולם תוכן הנדר שלא כהוגן היה, שכן יפתח נדר "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי ... והעליתו עולה", ללא הבחנה בין אם ראוי הוא לעלה או לאו, ובאו על – כך דברי הגמרא:

"אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: שלשה שאלו שלא כהוגן, לשנים השיבום כהוגן, לאחד השיבוהו שלא כהוגן, ואלו הן אליעזר עבד אברהם, ושאל בין קיש, ויפתח הגלעדי ... יפתח הגלעדי דכתיב והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי, יכול אפילו דבר טמא, השיבו שלא כהוגן נזדמנה לו בתו, והיינו דקאמר להו נביא לישראל הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם"⁶.

אכן, השיבו ליפתח שלא כהוגן, חוזר הוא יפתח עטור תפילה משדה הקרב לביתו, אחר שנות שעבוד, הצליח יפתח לשחרר את העם, "והנה בתו יוצאת לקראתו בתפים ובמחולות" והוא יפתח נזכר בו ברגע בנדרו, ושמחת הנצחון הופכת ברגע לעצב השכול, "ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני ואת היית בעכרי ואנכי פציתי פי אל ה' ולא אוכל לשוב"⁷.

אך האם נדרו של יפתח אכן חל? האם אדם יכול לנדר לעלות את רעהו לעולה?

"והנה בתו יוצאת לקראתו ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר הקדש דמים היה חייב, וריש לקיש אמר אפילו הקדש דמים לא היה חייב, דתנן אמר על בהמה טמאה, ועל בעלת מום, הרי אלו עולה לא אמר כלום"⁸.

נמצינו למדים, שלדעת ר"ל הנדר לא חל כלל ועיקר, ולר' יוחנן אמנם הנדר חל, אבל היה חייב לשלם להקדש דמי הנערה כמפורש בפרשת ערכין בתורה. ברם טעה יפתח בחושבו שהנדר חל בצורתו ובלשונו, וסבר שעליו להקריב את בתו לעולה, אך אפילו כך, הן עמדה בפניו האפשרות של הפרת נדרים. "אומרים לו אילו היית יודע שהוא כן לא הייתי נודר, מותר"⁹. ומה תמוהים הם דברי חז"ל על כך שיפתח לא הלך להתיר את נדרו:

⁵ בראשית רבה פרשה ע' ד"ה "וידר יעקב", ובטעם שנודרים בעת צרה ראה עוד רמב"ן ויקרא כ"ב, יח'.

⁶ תענית דף ד' ע"א, ולמה דווקא ליפתח השיבו שלא כהוגן עיין בפירוש הרי"ף על "עין יעקב" שהביא ב' פירושים, ועיי"ש בפירוש "ענף-יוסף".

⁷ שופטים יא', לה'.

⁸ בראשית רבה פ"י ס', ג'.

⁹ נדרים דף סה' ע"ב.

"ולא היה שם פנחס שיתיר לו את נדרו? אלא פנחס אמר הוא צריך לי ואני אלך אצלו? ויפתח אמר אני ראש קציני ישראל, ואני הולך לי אצל פנחס? בין דין לבין אבדה הנערה ההיא. הדא דברייתא אמרה בין חייתא למחבלתא, אזל ברא דעלובתא, ושניהם נענשו בדמיה של נערה, יפתח מת בנשילת אברים, בכל מקום שהיה הולך בו, היה אבר נישול הימנו והיו קוברין אותו שם. הה"ד וימת יפתח ויקבר בערי גלעד¹⁰. בעיר גלעד לא נאמר אלא בערי גלעד, פנחס נטלה ממנו רוח הקדש הה"ד 'פנחס בן אלעזר נגיד היה עליהם'¹¹ הוא נגיד עליהם אין כתיב כאן אלא נגיד היה, לפנים ה' עמו"¹².

דברי חז"ל אלו בהתבוננות שטחית מעוררים תמיהה רבתי, היתכן כי פנחס בן אלעזר, כהן גדול בנו של כהן גדול, יחטא בחטא כה כבד של "לא תעמוד על דם רעד" רק בגלל שקולי יוקרה וכבוד? וכי אפשר שפנחס לא יעשה כל אשר לאל ידו כדי להציל את בתו של יפתח? זאת ועוד גם דרכו של יפתח תמוהה ביותר, וכי איזה אב יקריב את בתו היחידה על מזבח הגאווה וההתנשאות? הן אפילו קל שבקלין לא יקריב את בתו היחידה?

אך גם אל הסנהדרין נשואות עינינו, מדוע הם לא התירו לה נדר שכה קל להתירו? הן, חז"ל גילו לנו שהלכה היא בתו של יפתח אצלם, וא"כ מדוע לא יכלו למצוא פתח לנדרה?

"כיוון שבקש לקרבה, היתה בוכה לפניו, אמרה לו בתו אבי יצאתי לקראתך בשמחה, ואתה שוחט אותי? שמא כתב הקב"ה בתורה שיהו ישראל מקריבין לפני הקב"ה נפשות אדם? אין כתיב בתורה 'אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה'¹³ מן הבהמה ולא מן בני אדם, אמר לה בתי נדרתי והיה היוצא אשר יצא והעליתו עולה, שמא כל הנודר יכול הוא שלא לשלם נדרו?... כל הדברים האלה אמרה לו ולא שמע לה, כיון שראתה שלא שמע, אמרה לו הניחני וארד אצל בית הדין, שמא ימצאו פתח לנדרך, שנא' 'הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים', והלא בני אדם עולים להרים? מהו וירדתי על ההרים, אלו סנהדרין כמה שנאמר 'שמעו הרים את ריב ה'¹⁴, הלכה אצלם ולא מצאו פתח ליפתח ולהתיר לו את נדרו בעוון אותו ששחט משבט אפרים, ועליו הוא אומר 'גבר רש ועושק דלים מטר

¹⁰ שופטים יב', ז'.

¹¹ דברי הימים א' ט', כ'.

¹² בראשית רבה פ"ו ס', ג'. וכן בתנחומא פ"ו בחוקותי ה'.

¹³ ויקרא א', ב'.

¹⁴ מיכה ו', ב'.

סוחף ואין לחם¹⁵ גבר רש ועושק דלים זה יפתח, שהיה רש בתורה כגורפו של שקמה¹⁶.

פליאה דעת על הסנהדרין. הן אמת אפשר שתתעלם הלכה, אף אפשר שלא ידמו מילתא למילתא, אך מה מקום שתתעלם פרשה ערוכה של נדרים, הן "זיל קרי בי רב הוא"¹⁷. ומה נקל למצוא פתח לנדר זה.

כדי לירד לשורשם של דברים נעסוק במהות הנהגתו של יפתח.

מנהיגותו של יפתח

"ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל, וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב, ויאמרו ליפתח לכה והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון, ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי, ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם? ויאמרו זקני גלעד אל יפתח, לכן עתה שבנו אליך ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד"¹⁸.

ולכאורה, איזו תשובה השיבו לו על טענתו שאמר להם למה באתם אלי בעת אשר צר לכם, ומה תשובה היא זו "לכן עתה שבנו אליך" ומדוע שבו דווקא אליו?¹⁹

כדי להבין מה הביא אותם דווקא אל יפתח, ומה מענה מצאו באשיותו של יפתח לבעייתם שלהם נתבונן קמעא במצב העם בימי יפתח:

"ויסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה', ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות, ואת אלהי ארם, ואת אלהי צידון, ואת אלהי מואב, ואת אלהי בני עמון, ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו"²⁰.

כלום יש עם הדבק בכל כך הרבה סוגי עבודה זרה? גם מי שעוזב אידאה מסוימת, הן זה בגלל שמצא אידיאה אחרת תחתיה. ברם מה לכל כך הרבה סוגי עבודה זרה שדבקו בה?

לא עבודה זרה היה חטאם, לא בקשו הם אלהים אחרים, רצו הם להדמות לתרבויות העמים, מאסו הם בעצמם, נמיכות קומה עצמית היתה חטאם, עליהם קורא הנביא:

¹⁵ משלי כח', ג'.

¹⁶ תנחומא בחוקותי פ' ה'.

¹⁷ תינוקות של בית רבן יודעין – סנהדרין לג' ע"ב.

¹⁸ שופטים יא', ה'-ח'.

¹⁹ עיין מלבי"ם, וראה בחתם סופר עה"ת פר' חקת שפירש בכמה אופנים.

²⁰ שופטים י', ו'.

"אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות האדמה", וזה אשר מביא אותם "לשרת עץ ואבן"²¹.

כדי לברר לעם את מהותו ויישותו העצמית, מביא להם מסובב הסיבות נסיון, שיבא עם שיתבע את אדמתם שלהם, והם ייאלצו לטעון ולהלחם כנגדו, או-אז דבר זה יאלץ אותם קודם לכן להגדיר לעצמם את מהותם שלהם, שכן אין עם יכול להלחם על ארצו ומולדתו אלא בזמן שהוא בטוח בצדקת דרכו, אין עם שיוכל לצאת בשערי המלחמה, אלא א"כ מבין הוא אל-נכון את תפקידו וזהותו העצמית.

"לכן עתה שבנו אליך" אכן בזה היה גדול כוחו של יפתח הגלעדי, עם היותו רש בתורה כגורופית של שקמה, אך הבין היטב את מהותו הלאומית של עם ישראל, הוא אשר ידע לטעון למלך בני עמון ואולי כוונתו לטעון לעם ישראל כולו "הלא את יורשך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש ה' אלקינו מפנינו אותו נירש"²².

יפתח מבין ויודע היטב מהו סוד כוחה של מנהיגות לאומית, וכאשר זקני גלעד מבקשים הימנו "לכה והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון", דורש הוא במפגיע כי קודם למלחמה ימנו אותו לקצין וראש, ורק אז יאות להלחם עם בני עמון, אין זו בקשת כבוד גסה, שהרי מדבר הוא את דבריו לפני ה', אך יודע יפתח כי עם שלא יתייצב אחר מנהיגו ולא יאמין ביכולת הנהגתו. לא יוכל לחם את מלחמתו.²³

זהו סוד כוחו של שבט מנשה אשר יפתח בא הימנו²⁴, כוחו של יוסף נחלק הוא לשנים לבני אפרים ומנשה, יוסף הוא המסמל את הצד הלאומי בישראל, הדואג לצרכי האומה, מאז ימי קדם, ועד משיח בן יוסף²⁵. אלא שכח זה חלוק בין שבט אפרים למנשה, אפרים הוא אשר ממלא את היעוד באידאות רוחניות כיהושע בן נון אשר משבט אפרים. הם מיישמים את דבר ה' בתוך המסגרת הלאומית, לעומתם בני שבט מנשה הם פועלים במסגרות המעשיות-הלאומיות.

וכך נתפרש להנצי"ב מוולוז'ין עניינו של שכול ידי יעקב:

²¹ יחזקאל כ', לבי.

²² שופטים יא', כד', גם אחאב מלך ישראל, שחטא והחטיא את ישראל, אך כאשר בן הדד מבקש ממנו את מחמד עיניך – זה ספר התורה (מלכים א', כ' – סנהדרין קב' ע"ב) אינו מוכן ליתנו לו, שכן מבין הוא את המשמעות הלאומית הטמונה בספר זה, ומפני כך זכה למלוך עשרים ושתים שנה.

²³ ראה מלבי"ם שם יא', ח' וראה ב"שיחות מוסר" לרבי חיים שמואלביץ מאמר כו' תשל"ב, ומאמר יט' תשל"ג.

²⁴ ילקוט שמעוני רמז' מ"ב ד"ה "יאיר הגלעדי" "יאיר הגלעדי משבט מנשה, וכן יפתח מיושבי גלעד".

²⁵ ראה בהרחבה מאמר "המספד בירושלים" מאמרי ראי"ה א' עמ' 94.

"דבאמת לא היה ליעקב לשכל את ידיו, אלא להפוך את מעמד הבנים ... וטעמו של דבר שאע"ג שהקדים יעקב את אפרים לפני מנשה, ומשום הכי היה במדבר ראש הדגל ... כל זה בא ללמדנו שלא היה אפרים קודם למנשה, אלא בעניינים רוחניים, מה שלמעלה מהליכות עולם הטבע, אבל בהליכות עולם היה מנשה קודם וגדול מאפרים ... והנה היד משמשת את הראש והדעת, והרגל משמשת הליכות הגוף ... מש"ה רצה יעקב אשר מנשה יעמוד לרגלו הימנית, ושכל את אפרים, אך לידו הימנית"²⁶.

אכן הצליח יפתח בכח מנהיגותו, לרומם את רוח העם, ידע הוא להעמידם אחריו ולהשיב להם את זקיפות קומתם, "הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש", ומתוך כך להביא לנצחון גדול על מלך בני עמון, אך דא עקא, צא וראה מה עלה למנהיגות זו!

מפני שלא היה בן תורה"

"ויצעק איש אפרים, ויעבר צפונה ויאמרו ליפתח מדוע עברת להלחם בבני עמון, ולנו לא קראת ללכת עמם, ביתך נשרף עליך באש"²⁷.

מאה שנה קודם לכן, באו בני אפרים באותה טענה לגדעון אשר נלחם במדיינים ובני קדם ולא קרא להם, אך צא ולמד מה בין גדעון ליפתח. הראשון נהג במידת ענווה ואמר לבני אפרים "הלא טוב עוללות אפרים מבציר אביעזר", ידע הוא לפייסם, גם אם נראה הדבר כפגיעת מה במנהיגותו, אך ידע הוא בנפשו את דברי חז"ל ש"גדול השלום ששם הגדול שנכתב בקדושה, אמר הקב"ה ימחה אל המים, בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו"²⁸. וממנו למד לוותר על השררה למען עשיית השלום. אך יפתח תחת זאת, השיב להם מלחמה שערה, והוכיחם, ומה עלה לו? "ויפל בעת ההיא מאפרים ארבעים ושנים אלף" אכן מנהיגות ושררה היו בו ביפתח, אך לפי שלא היה בן תורה אבד את עמו. בעטייה של מנהיגות מוטעית זו, ומכוחה של שררה זו אשר לא ינקה את כוחה ממלכות של תורה, איבד יפתח את בתו, "ואם אין בידו תורה אין בידו כלום, כן אתה מוצא ביפתח הגלעדי, מפני שלא היה בן תורה אבד את בתו"²⁹. סבר יפתח בדעתו כי חוזקה וטיבה של מנהיגות נמדדת, כאשר אין המנהיג משנה את דבריו, שכן אם יחזור בו יתפרשו הדברים כחולשה, וטובת האומה היא במנהיגות חזקה ויציבה, ואף תמך את

²⁶ "העמק דבר" בראשית מח', יד', וראה עוד "העמק דבר" במדבר ב', כ'. וראה בפתיחת הנצי"ב לספר במדבר, וראה עוד "איש לשבטו" עמ' 131 על מנשה.

²⁷ שופטים יב', א'.

²⁸ ויקרא רבה פרשה ט' ד"ה "אמר".

²⁹ תנחומא בחוקותי פ"ה ה'.

דבריו בפרשנות מוטעית של התורה בפרשת החרמים, "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה"³⁰, ומה פירושו של חרם זה אשר לא יפדה, וכיצד אפשר להחרים אדם? ובאו על כך דברי הרמב"ן:

"ועל דרך הפשט יאמר הכתוב, כי כל המחירים משלו בין אדם בין בהמה ושדה אחוזתו הוא קודש לה', שהן חרמים לכהנים, ואין להם פדיון. אבל המחירים מן האדם שאינו שלו כגון הנלחמים על אויביהם ונודרים נדר 'אם נתון תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם'³¹ ימותו כל האדם הנמצא בהם... ומצינו אנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל ולא באו אל המצפה, וכתוב וישלחו שם העדה שנים עשר אלף איש מבני החיל, ויצו אותם לאמר, לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרבי'³² ואין הסברא נותנת שעשו כל העדה, רעה כזאת להמית אנשים רבים מישראל, שאינם חייבים מיתה, ופנחס היה שם ועל פיו נעשה כל הענין ההוא"³³.

לאמור כוונת התורה למחרימים אויביהם לשמים כמו מלך או העם, כדי לעורר את העם למלחמה וכדומה, חרם כזה אין לו פדיון, ולכן נתחייבו אנשי יבש גלעד מיתה על שלא באו למלחמה, ועברו על שבועת הקהל. וכן מצאנו ביהונתן שעבר על החרם ולפיכך נתחייב מיתה.

ומוסיף הרמב"ן שמכאן נבעה טעותו של יפתח אשר סבר, כי נדר המלך כולל כל אשר הוציא מפיו, אפילו לעשות אנשים לעולה.

"וזה היה טעותו של יפתח בבתו, כי חשב כאשר חרם נגיד ישראל חל וקיים להמית אנשים והעובר על חרמו חייב מיתה, כן אם נדר בעת מלחמה לעשות מאיש או אנשים זבח יחול הנדר, ולא ידע כי חרם המלך והסנהדרין חל על המורדים לכלותם... אבל לחול על הנדר לעשות עולה מדבר שאין ראוי לה' חס וחלילה"³⁴.

שורש טעותו של יפתח נבע מתפיסתו המוטעית כי מהותה של מנהיגות, היא לבל יתנחם מדברו, ובל יכזב את אמרתו. אמנם חז"ל חדרו בעומק ראייתם, וביארו כי שורש הדבר שלא היה מחובר לתורה, המיוצגת ע"י פנחס, היתה גאוותו הפסולה, שכן לו היה ניחן יותר במידת הענווה, והיה בטל במידת מה לפנחס בן אהרון הכהן, היה מלמדו אל נכון היאך לנהוג במידת המלכות, ומהי שררה אמיתית.

³⁰ ויקרא כז', כט'.

³¹ במדבר כא', ב'.

³² שופטים כא', י'.

³³ ויקרא כז', כט', עוד בפירוש הפסוק "כל חרם לא יפדה" עיין רש"י שם. וראה במסכת ערכין דף ו' ע"ב

בשני אופנים, וראה בחזקוני שם, ובדברי האברבנאל מה שהקשה על דברי הרמב"ן הנ"ל.

³⁴ רמב"ן שם.

פנחס ודאי ידע את ההלכה, אלא שהוא מאידך גיסא, סבר לתומו, כי אין כלל בעיה בנדר זה, הן כל בר בי רב יודע להתירו ולפתוח נדר זה, אך חז"ל הבחינו שגם פנחס נגוע היה במידת זקיפות קומה, ולפיכך לא הלך לראות את שלום הצאן, ותחת זאת ביכר להסתגר בד' אמותיו.

ולא כאן בלבד היה נגוע בחטא זה, חז"ל אף האשימו את פנחס בגרימת מותם של ארבעים ושנים אלף מבני אפרים, שכן פנחס לא שת לבו את אשר קורה בבני עמו:

"ושמא תאמר אותן ארבעים ושנים אלף שנהרגו בימי יפתח הגלעדי, מפני מה נהרגו? ... היה לו לפנחס שיאמר להן (לבני אפרים) להתיר לו נדרו לא באתם אליו, לעשות מריבה באתם אליו? לא מיחה בבני אפרים, ולא התיר לו את נדרו ליפתח... ומי הרג את כל אלה, אמור לא הרג אותן אלא פנחס בן אלעזר, שהיה סיפק בידו למחות ואינו מוחה... ולא פנחס בלבד, אלא כל מי שהוא ספק בידו למחות, ואינו מוחה, להחזיר את ישראל למוטב ואינו מחזיר, את הדמים הנשפכין לישראל, אינן נשפכין אלא על ידיו... לפי שכל ישראל ערבין זה לזה"³⁵.

פעמים שגדולי העם דווקא בגלל רוממותם, ומחמת עוצם מעלתם לא מבחינים במה שקורה בשדרות הצבור, הם אשר הובדלו מדרכי העולם כדי לדעת את ה' ולעבדו, נבדלים הם כל כך, עד אשר אינם רואים כלל את דרכי העולם ונתיבותיו, ובגין כך נתבע פנחס, שהיה לו לראות את אשר מתרחש בבני אפרים "לפי שכל ישראל ערבין זה לזה" והוא לא הביט ולא ראה.

תביעה גדולה וכפולה בפי חז"ל על מלכות יפתח שלא היתה קשורה לתורה, לא ינקה היא את משאביה מעולמו של פנחס, אך גם עולם התורה של פנחס נתבע, על שלא היה קשור לעם. ובהעדר הקשר הכפול אבדו ארבעים ושנים אלף מישראל, ובת יפתח. ללמדך שתורה ומלכות צריכים להיות כרוכים זה בזה ויונקים זה מזה. וכבר היו דברים מעולם, אשר מייצגי עולם התורה, ומייצגי עולם המלכות לא אבו להפגש זה בזה.

"אמר רב המנונא: מאי דכתיב: 'מי כהחכם ומי יודע פשר דבר?' מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו לישעיהו, חזקיהו אמר: ליתי ישעיהו גבאי... ישעיהו אמר ליתי חזקיהו גבאי, מה עשה הקדוש ברוך הוא – הביא יסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה..."³⁶.

מה היתה סיבת הויכוח בין ישעיהו לחזקיהו? האם שיקולי יוקרה וכבוד הם שהיוו את בסיס המחלוקת? וא"כ מדוע חשוב להקב"ה לעשות פשרה בין שני צדיקים אלו?

³⁵ אליהו רבה פרשה יב' ד"ה "למה היו".

³⁶ ברכות דף י' ע"א.

הראייה קוק ביאר בספרו "עין אי"ה" כי אין זה ויכוח אישי, אלא כל אחד מהאישים הללו מייצג ערך אשר נצרך מאד לקיומו והצלחתו של עם ישראל, ישעיה מייצג את עולם התורה – הנבואה, את עולם הרוח, אשר תעודתה היא לדאוג לקיום הנצחי של האומה. וחזקיה מייצג את המלכות אשר תעודתה לחזק את המסגרת הלאומית ודאגה לצרכי הקיומים של האומה. כל אחד חשש שהליכתו אל השני תתפרש בעיני ההמון כזלזול בערך אותו הוא מייצג. אך הקב"ה עשה פשרה ביניהם, שכן עולמה של תורה ועולמה של מלכות חייבים להיות קשורים, ורק חיבורם הוא הנותן ערובה לחיים מתוקנים ושלמים של הקומה השלימה של עם ישראל.

"והנה השי"ת השומר ישראל, הכין תמיד סיבות תדיריות, שישקלו בד בבד כח המקיים הנצחי וכח הקיום הזמני, באופן שלא ימעדו צעדי האומה, ותעמוד לדור דורים, 'כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו' עומדים לפני וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם".³⁷ ע"כ ישעיה חרד פן בבכרו את כח המלוכה על כח הנבואה, יפול העם ברוחו וישכח דאגתו הנצחית, וחזקיה דאג אם יראה העם שכח המלוכה רפה הוא לעומת כח הנבואה, יסור חזקו המדיני ההווה ממנו ומזה תצאנה תוצאות רעות למצב המוסרי ג"כ, של תורה ויראת ה' ומדות טובות הנתמכות כולן בְּאֵל מֶלֶךְ, והקב"ה הטיל פשרה ביניהם...".³⁸

פשרה זו נעדרה היתה בימי פנחס ויפתח, ואכן מעדו וקרסו צעדי האומה ונפלו הנופלים בישראל, ורבה המהומה, "מי כהחכם יודע פשר". ולא היה אז מי שיעשה פשר וימנע שיפלו דמים רבים מישראל. אפשר שהסנהדרין גם הם טעו כיפתח, בחושבם שזהו נדר המלך אשר עליו נאמר "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה", נעלמה מהם הלכה של "חרם המלך" – ודימו את נדר יפתח לחרם המלך אשר לא יפדה. אך חז"ל גילו לנו שהקב"ה "אל נורא עלילה" העלים מהם "בעוון אותן ששחט משבט אפרים", כדי שילקה יפתח במידה כנגד מידה, הוא שחטא בבני אפרים בעטיה של מנהיגות שלא יונקת את כוחה מערכי התורה, ילקה בגופו ובבתו בעוון אותו חטא.

"ותהי חק בישראל"

"ויהי מקץ שנים חדשים, ותשב אל אביה ויעשה לה את נדרו אשר נדר והיא לא ידעה איש, ותהי חק בישראל, מימים ימימה תלכנה בנות ישראל לתנות לבת יפתח הגלעדי ארבעה ימים בשנה".³⁹

אין הכתוב מספר כיצד קיים יפתח את נדרו? ואין הכתוב מבאר מהו הצורך בהליכת בנות ישראל לתנות לבת יפתח. וכבר נחלקו הרי עולם בפירוש נדרו של יפתח.

³⁷ ישעיה סו', כב'.

³⁸ עין אי"ה ברכות דף ע"א פיסקה קלט', ועיי"ש מדוע הקב"ה עשה דווקא כך את הפשרה.

³⁹ שופטים יא', לט"מ.

הרמב"ן הביא את פירושו של ה"אבן עזרא" שנדר יפתח היה שבתו לא תנשא ותהא בהתבודדות בעבודת ה' כל ימיה :

"ואל תהיה נפתה בהבלי רבי אברהם האומר כי פירוש והעליתו עולה או והעליתו, לומר אם יהיה היוצא מדלתי ביתי איש אישה והיה לה' קודש שיהיה פרוש מדרכי העולם לעמוד לשרת בשם ה' בתפילה והודות לאלהים. ואם יהיה דבר ראוי ליקרב אעלנו עולה, ועשה בית לבתו מחוץ לעיר, והתבודדה שם וכלכלה כל ימיה, ואיש לא ידעה והיתה בתו צרורה, ואלה דברי רוח. כי אם נדר שיהיה לה' איננו שיהיה פרוש, אבל יהיה כמו שמואל שאמרה אמו ונתתיו לה', והיה משרת בבית ה', לא פרוש, וכפי משפטי התורה, אין ביד האדם שידור ביוצאי פתח ביתו שיהיו פרושים כאשר אין בידם להעלותם עולה. ואם הדבר כן היתה בתו הבוכה על בתוליה ורעיותיה עמה כזונות לקלס אתנן, וחס ושלוש שיהיה חוק בישראל לתנות לבת יפתח ארבעה ימים בשנה, מפני שלא נישאת לבעל והיתה עובדת את ה' בטהרה"⁴⁰.

שלוש טענות להרמב"ן על שיטה זו, והיה לה' אין הכוונה שיהיה פרוש מדרכי העולם, ואין אפשרות שאדם יחייב בנדרו לחייב אדם אחר לפרוש מדרכי עולם, וגם אין כל רע בעבודת ה' בפרישות ובטהרה, ולמה לבנות ישראל ללכת לתנות ולקונן, על זאת שעובדת את ה' בטהרה ובפרישות.

אין בדעתנו להכניס ראשינו בין הרי עולם אלו, וכבר השיב הרלב"ג על קושיות הרמב"ן.

הליכות בנות ישראל לתנות לבת יפתח מתפרש לפי ה"אבן עזרא", כדי להיות עמה ארבעה ימים בשנה ולהשתתף בצערה. אך לשיטת הרמב"ן ודעימיה – שיפתח העלה את בתו לעולה ולקרבו, על מה קבעו "חוק בישראל" – וכי מנהגי אבלות קבעו עתה? הן הלכות אבלות משה רבינו יסדם, ויש להטעים לדברי הרמב"ן את תרגומו של יונתן בן עוזיאל:

"והיה לגזירא בישראל בדיל דלא לאסקא גבר ית בריה וית ברתיא לעלתא כמא דעבד יפתח גלעדאה ולא שאיל לפנחס כהנא, ואילו שאיל לפנחס כהנא, הוה פריק יתה בדמין"⁴¹.

⁴⁰ רמב"ן ויקרא כז', כט' – ועיין בדברי המגיה על הרמב"ן, שציין שלא מצא שיטה כזו לראב"ע עיי"ש, אמנם כן פירשו הרד"ק והרלב"ג והמלבי"ם. וראה עוד בספר "אמרי בינה" לבעל ה"בן איש חי" שהאריך בנדר של בת יפתח, והעלה שהיתה בת יפתח נוהגת היתה בתעניות רבות, ומיעוט חלבה ודמה, היתה כדי שתהיה היא עצמה עולה לה', אלא שלא עמדה בריבוי התעניות ומתה, עיי"ש בדבריו.
⁴¹ תרגום שופטים יא', לט'.

תרגום: ותהי לגזירה בישראל, כדי שלא איש את בנו או בתו לעולה,
כמו שעשה יפתח הגלעדי, ולא שאל לפנחס הכהן, ואילו שאל לפנחס
הכהן היה פודה אותה בדמים.

חוק בישראל נקבע, שיהיו הולכים ארבעה ימים בשנה כדי להקנות בנפשם שמלכות
ישראל ותורת ישראל קשורים זה עם זה קשר בל ינתק "והיה כשבתו על כסא ממלכתו,
וכתב לו את משנה התורה הזאת... והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו"⁴².

⁴² דברים יז, יח'. וראה מאמרי ראייה ח"א עמ' 173 ואילך "ממלכת כהנים".